

**Використання педагогічної спадщини С.Я. Батишева в організації
досліджень проблем теорії і практики професійної освіти**

В.О. Радкевич,
Інститут педагогічної освіти і освіти
дорослих АПН України, м. Київ

У статті обґрунтовується доцільність використання педагогічної спадщини С.Я.Батишева в умовах здійснення докорінних організаційних і змістових змін у системі професійно-технічної освіти учнівської молоді й дорослого населення у ПТНЗ та на виробництві.

Наведено приклади розробки й впровадження інновацій в практику діяльності ПТНЗ України, що ґрунтуються на провідних наукових ідеях фундатора професійної педагогіки.

The article deals with the substantiation of necessity of the usage of pedagogical heritage of S.Y.Batishev in the conditions of key changes of organization and content of the system of vocational and adult education in the terms of vocational schools and on-the-job learning.

In it the examples of development and implementation of innovations into the practical activity of Ukrainian vocational schools which are grounded on the main scientific ideas of the researcher are given.

Динамічний розвиток сучасного виробництва постійно змінює і посилює вимоги до рівня професійної компетентності, а особливо кваліфікації робітничих кадрів. Це у свою чергу зумовлює необхідність здійснення докорінних організаційних і дидактичних змін у системі професійного навчання учнівської молоді й дорослого населення у ПТНЗ та на виробництві.

Нині і науковці, і практики шукають ефективні форми і методи організації професійно-теоретичної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, виробничого навчання і практики. Особливого результату ця

діяльність набуває коли молоді дослідники, творчі педагоги-практики ПТНЗ, навчальних підрозділів підприємств наповнюють її новими науковими знаннями, експериментально перевіреним інноваційним педагогічним досвідом.

Безумовно, що основним методологічним підґрунтям таких досліджень є наукові ідеї С.Я. Батишева – фундатора професійної педагогіки, основним завданням якої вчений визначив: вивчення закономірностей освіти, виховання, навчання і розвитку учнів, розробка принципів навчання і виховання, інформаційних і педагогічних технологій, обґрунтування типів професійних навчальних закладів, систем управління ними. Тобто, С.Я.Батишев під професійною педагогікою розумів науку про підготовку людини до професійної діяльності, про професійне виховання нового покоління робітників, про відтворення кваліфікованої робочої сили.

Актуальність цих положень є очевидною і нині, а тому знаходить своє подальше наукове обґрунтування і реалізацію в концепціях, нормативно-правових документах, методичних матеріалах в галузі професійно-технічної освіти. Поясненням цьому є те, що Сергій Якович Батишев розробив для профтехосвітян сучасну педагогічну теорію на засадах розвитку науково-технічного прогресу, ринкової економіки, ринку праці, динамізму виробничих технологій. Необхідність докорінних змін у системі підготовки робітничих кадрів наприкінці ХХ століття вчений пов'язував з розв'язанням таких завдань: підвищення рівня соціального захисту робітників за умов досягнення ними високого рівня професіоналізму й кваліфікації; оновлення змісту поняття „кваліфікація” в умовах посилення інтеграційних процесів у виробничих технологіях, доповнення його поряд із знаннями, уміннями й навичками професійно-важливими якостями особистості робітника, які стали називати ключовими кваліфікаціями; забезпечення високої професійної мобільності робітників, їх здатності до зміни видів трудової занятості (робота на підприємствах, індивідуальна діяльність); підвищення конкурентоздатності робітника на ринку праці на основі неперервного професійного зростання й

професійного самовдосконалення; підготовка фахівців нового типу, які швидко адаптуються до вимог професії, перенавчання в умовах динамічних змін сучасних виробничих технологій, нових видів занятості, скороченні терміну трудових контрактів, безробіття; забезпечення універсальної підготовки робітників з метою підвищення шансів працевлаштуватися в умовах нечіткого ринку праці, дисбалансу між попитом і пропозицією на професії, професійної міграції; організація професійної підготовки кваліфікованих робітників на засадах особистісно орієнтованої парадигми освіти; досягнення належної якості професійної освіти в умовах інтеграції у світове економічне співтовариство [7, 4-5].

Прогресивні ідеї наукової й педагогічної спадщини С.Я. Батишева все частіше використовуються українськими педагогами, вченими, державними службовцями у розробці нових концепцій професійного навчання учнівської молоді, дорослих, інноваційної діяльності професійно-технічних навчальних закладів, навчальних підрозділів підприємств, створенні державних стандартів професійно-технічної освіти, комплексів навчально-методичного забезпечення тощо. Результатом дослідно-експериментальної роботи, яка проводиться українськими дослідниками проблем теорії і методики професійної освіти, принаймні за останні п'ять років є монографії, концепції, методики, навчальні посібники, методичні рекомендації, що мають важливе теоретичне і практичне значення. С.Я. Батишев розумів, що в майбутньому професійна освіта має орієнтуватися на спеціалізовану підготовку робітників з високим рівнем професіоналізму, під яким вчений розумів високий рівень майстерності з набутої професії, що дозволяє випускнику ПТНЗ бути конкурентоздатним на ринку праці, мобільним, зокрема готовим оперативно оволодівати нововведеннями, швидко адаптуватися до змін на виробництві, самостійно вибирати сферу діяльності, приймати рішення і забезпечувати саморегуляцію поведінки, тобто набувати таких якостей від яких залежать життєві й трудові успіхи особистості робітника.

Так, на основі ідеї С.Я. Батишева щодо підготовки висококваліфікованих робітничих кадрів В.В. Паржницьким теоретично обґрунтовано концептуальні засади підготовки кваліфікованих робітників машинобудівного профілю у професійному ліцеї, що розкривають мету, завдання і місце навчального закладу в системі неперервної професійної освіти, дидактичні принципи проектування змісту професійного навчання, підходи до його оновлення, психолого-педагогічні засади організації навчально-виховного процесу, особливості управління, кадрове та матеріально-технічне забезпечення. Розроблено та експериментально перевірено модель дворівневої підготовки кваліфікованих робітників машинобудівного профілю у професійному ліцеї. Її особливість полягає у тому, що учні мають змогу поетапно отримати кваліфікацію різного рівня відповідно до своїх здібностей і бажань. Перехід на наступний рівень навчання здійснюється на основі принципу накопичення необхідних професійно-важливих якостей. Кожний рівень навчання у професійному ліцеї передбачає теоретичну та практичну завершеність змісту і закінчується тематичною атестацією з присвоєнням учням робітничої кваліфікації згідно з набутими професійними знаннями, уміннями й навичками. Перший рівень навчання складається з двох частин – загальноосвітньої та професійної. За два роки навчання заклад надає можливість учневі отримати повну загальну середню освіту та робітничу кваліфікацію (3-й розряд) з професії. Уже після першого рівня навчання майбутні робітники машинобудівного профілю мають можливість піти працювати на підприємство чи вступити до вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації. На другий рівень навчання переводяться особи з числа учнів, які успішно завершили перший рівень навчання і виявили бажання навчатися далі. Структура другого рівня навчання у професійному ліцеї включає у себе ще два навчальних блоки (1 рік), що функціонують автономно і дають можливість учням на третьому році навчання підвищити кваліфікацію (4 – 5 розряди) або ж додатково отримати другу професію на рівні 3-го робітничого розряду.

Експериментальна перевірка розробленої моделі дворівневої підготовки кваліфікованих робітників машинобудівного профілю у професійному ліцеї підтвердила її практичну придатність і можливість впровадження у ПТНЗ України [6, 15-16].

На основі вивчення праць С.Я. Батишева, присвячених професійно-практичній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників І.А. Гриценко теоретично обґрунтувала концептуальні засади організації виробничого навчання у ПТНЗ швейного профілю з урахуванням сучасного розвитку швейної галузі, ринку праці, а саме: професійно-практична підготовка майбутніх кваліфікованих робітників швейного профілю в умовах техніко-технологічних змін у швейній галузі зумовлює необхідність оновлення мети, дидактичних цілей, змісту, організаційних форм і методів навчання, забезпечення *системного, компетентнісного, технологічного, особистісно орієнтованого* підходів до процесу виробничого навчання, впровадження сучасних педагогічних і виробничих технологій; метою виробничого навчання у ПТНЗ швейного профілю є формування професійної майстерності учнів (здійснюється воно поступово протягом усього процесу навчання); організація процесу виробничого навчання пов'язана з чітким визначенням його цілей *освітньої (навчальної), розвивальної, виховної*, а також усвідомленим прийняттям їх учнями на різних етапах професійного навчання й творчості тощо [2].

Наукову цінність має обґрунтоване С.Я. Батишевим положення щодо здійснення інтегрованого навчання, до переваг якого вчений відніс: підвищення рівня професійної підготовки; скорочення термінів навчання у 2-3 рази; підвищення початкової продуктивності праці у 3-4 рази; інтенсифікація процесу навчання; прискорення адаптації учнів до виробничих умов; підвищення гнучкості професійного навчання; заміна викладача-технолога майстром виробничого навчання. Це теоретичне положення вченого було доповнено педагогом-дослідником Л.В. Сліпчишин у дисертаційній роботі з теми „Інтегративний підхід до вивчення

матеріалознавства та гуманітарних дисциплін у вищих професійних училищах машинобудівного профілю”. Зокрема нею обґрунтовано методологічні й психолого-педагогічні передумови інтеграції знань із матеріалознавства та гуманітарних дисциплін учнів вищих професійних училищ, які полягають у тому, що знання з різноциклових дисциплін доцільно інтегрувати, використовуючи здатність учнів уявляти, оскільки це сприяє творчому розвитку їхньої особистості; розроблено критерії відбору змісту гуманітарних знань шляхом інтеграції наукового поняття та його образу для використання під час вивчення матеріалознавства, що забезпечує поліпшення професійної компетентності фахівця. Водночас нею запропоновано авторську методику та вдосконалену навчальну програму з матеріалознавства для підготовки кваліфікованих робітників у вищих професійних училищах машинобудівного профілю, яка має гуманітарну спрямованість: дидактичні матеріали з машинобудівного матеріалознавства, навчальні та методичні посібники з проблеми вивчення матеріалознавства з компонентом гуманітарного спрямування; методичні рекомендації щодо використання інтегративного підходу до формування знань і вмінь учнів із машинобудівного матеріалознавства [9, 5-6].

Дидактичні умови інтеграції знань з математики та спеціальних дисциплін у підготовці майбутніх радіотехніків обґрунтовано й експериментально перевірено Л.С. Васиною, зокрема: методологічна сумісність елементів інтеграції, професійна спрямованість математичних знань і вмінь, забезпечення єдності теоретичного й емпіричного рівнів інтеграції, мотивація вивчення математичних дисциплін, забезпечення системного підходу та результату інтеграції. Цінними для підготовки молодших спеціалістів радіотехнічного профілю у технічному коледжі є підготовлені нею методичні рекомендації "Математика в радіотехніці" [6, 4-5].

С.Я. Батишев розумів, що інформатизація галузі професійно-технічної освіти має випереджувати інформатизацію інших напрямів суспільної діяльності, оскільки саме в ній закладаються соціальні, психологічні,

загальнокультурні, а також професійні передумови інформатизації суспільства. Вчений наголошував, що навчальна комп'ютерна система має бути науково обґрунтована, а це означає, що вона має ґрунтуватися на принципах педагогіки. Водночас вирішальним фактором має бути те, що роль викладача в навчальному процесі залишається провідною, а комп'ютер виступає в ролі інструменту, що його роботу [7, 362].

Розвитку інформаційної культури майбутніх кваліфікованих робітників в умовах ПТНЗ слугує наукове дослідження заступника директора ВПУ №4 м. Вінниця М.Ю. Кадемії, в якому вона обґрунтувала засади системного впровадження інформаційних телекомунікаційних технологій у професійну підготовку кваліфікованих робітників у ПТНЗ як на змістово-процесуальному (зміст, форми, методи), так і на особистісному рівнях, що враховує індивідуальні можливості навчання учнів за допомогою комп'ютерних технологій і мережних комунікацій (локальних і глобальних інформаційних мереж); удосконалила методику формування професійних знань учнів ПТНЗ на основі ІТКТ засобами мережних комунікацій (дистанційне навчання, модульне вивчення навчального матеріалу, вхідне і вихідне тестування, визначення навчальних досягнень майбутніх кваліфікованих робітників) [3, 5].

Важливого значення С.Я. Батишев надавав формуванню у майбутніх робітників культури праці. Ця ідея набула подальшого обґрунтування у дисертаційному дослідженні В.І. Ковальчука з теми „Формування культури праці учнів ПТНЗ художнього профілю”. До педагогічних умов формування культури праці учнів ПТНЗ художнього профілю, що спрямовані на вдосконалення навчально-виробничої діяльності, мають особистісну зорієнтованість і забезпечують динамічний розвиток професійно-значущих якостей особистості майбутнього фахівця автор відносить: творчу взаємодію суб'єктів навчально-виховного процесу у всіх аспектах, які стосуються професійного розвитку особистості майбутнього фахівця; дотримання гуманістичних принципів особистісно орієнтованого навчання й виховання,

формування професійних якостей майбутнього фахівця на основі усвідомлення ним соціального й особистісного сенсу навчально-виробничої та трудової діяльності; високий рівень уміння суб'єктів навчально-виховного процесу контролювати себе і здійснювати контроль та самоконтроль у процесі професійного розвитку учнів, у навчально-виробничій і трудовій діяльності; дотримання морально-етичних, естетичних та раціонально-технологічних вимог трудової діяльності [4, 10].

Не менш важлива роль наукового доробку С.Я. Батишева в обґрунтуванні та розробці дидактичних і методичних основ професійного навчання на виробництві, безробітних. Зокрема, у дисертаційному дослідженні „Організація модульного курсового професійно-технічного навчання і підвищення кваліфікації робітників будівельного профілю М.І. Михнюк продовжила працю вченою стосовно розв'язання суперечностей, які гальмують розвиток професійного навчання робітничих кадрів на виробництві, зокрема: між традиційним терміном (4 місяці) курсового професійно-технічного навчання і підвищення кваліфікації (2 місяці) та потребами роботодавців у прискореному навчанні робітників (згідно з індивідуальними програмами); між необхідністю дидактичного забезпечення курсового професійно-технічного навчання і підвищення кваліфікації та низьким рівнем його відповідності сучасному змісту професії; між застарілою матеріально-технічною базою курсового професійно-технічного навчання і підвищення кваліфікації та сучасним технічним обладнанням, матеріалами, технологіями, що використовуються в будівельній галузі. Водночас М.І. Михнюк теоретично обґрунтувала та розробила систему дидактичних модулів курсового професійно-технічного навчання і підвищення кваліфікації робітників з професії „Штукатур“, котра складається з 17 дидактичних модулів і спрямована на гнучке формування у робітників будівельного профілю професійних компетенцій (від початкового до високого рівня кваліфікації); вдосконалила зміст, форми та методи організації курсового професійно-технічного навчання і підвищення

кваліфікації робітників будівельного профілю на модульній основі, а також опрацювала кваліфікаційні характеристики з урахуванням сучасних вимог робочого місця, комплексне методичне забезпечення дидактичних модулів [5, 6].

У професійному навчанні учнівської молоді у ПТНЗ, робітників на виробництві, безробітних важливу роль С.Я. Батишев відводив випереджувальному підходу до проектування змісту й технологій навчання на основі постійного оновлення й поповнення ядра знань, вибору форм навчання, спрямованих, насамперед, на розвиток умінь добувати знання, неперервно їх вдосконалювати, користуватися ними в інноваційному режимі. Так, для професійного навчання безробітних громадян і незанятого населення згідно з вченням С.Я. Батишева, формування достатнього мінімуму знань визначається переважно соціально-економічним і виробничим середовищем й може бути зреалізованим у процесі навчання, перенавчання, підвищення кваліфікації або завдяки трансформації кваліфікації людини [7, 46].

Ці та інші ідеї С.Я. Батишева були використані В.Є. Скульською у дисертаційному дослідженні з теми „Організаційно-педагогічні умови професійного навчання безробітних у ПТНЗ”. Зокрема нею теоретично обґрунтовано і розроблено модель організації професійного навчання безробітних у ПТНЗ, яка структурно складається з трьох етапів: підготовчого, основного та заключного. Кожний з етапів має свої цілі та завдання. На підготовчому етапі забезпечується профорієнтація безробітних, визначення навчального закладу, відбір безробітних на професійне навчання та комплектування навчальних груп. Основний етап передбачає організацію та реалізацію навчального процесу: оновлення змісту навчання, інтеграцію традиційних та інноваційних форм і методів навчання, підвищення кваліфікації педагогічних працівників, психологічну підтримку безробітних, модернізацію матеріально-технічної бази. Заключний етап пов'язується з проведенням моніторингу

результативності професійного навчання безробітних у ПТНЗ. Реалізація кожного з етапів передбачає взаємодію роботодавців, державної служби зайнятості, навчальних закладів. Експериментальна перевірка розробленої моделі підтвердила її практичну придатність і можливість впровадження в центрах зайнятості та професійно-технічних навчальних закладах, що здійснюють професійне навчання безробітних [8, 16-17].

Наведені результати окремих дисертаційних досліджень українських науковців, педагогів-практиків, здійснених на основі вивчення педагогічної спадщини С.Я. Батишева, свідчать, що методологічне знання, розроблене видатним ученим ХХ ст. є нині і ще тривалий час в майбутньому буде слугувати фундаментальним підґрунтям у розробці теорій, концепцій, інноваційних методик, технологій професійного навчання виробничого персоналу, здатного якісно і продуктивно працювати, швидко реагувати на динамічні зміни в структурі професійної діяльності, виробничих процесах тощо, оволодівати новими компетенціями, що в цілому забезпечить його конкурентоспроможність і мобільність на ринку праці.

Література:

1. Васіна Л.С. Дидактичні умови інтеграції знань з математики та спеціальних дисциплін у підготовці майбутніх радіотехніків. Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інс-т пед. і психол. профес. освіти АПН України. – К., 2006. – 21 с.
2. Гриценко І.А. Організація виробничого навчання учнів ПТНЗ швейного профілю: Методичні рекомендації. – К.: КВ ПТУ, 2006. – 144 с.
3. Кадемія М.Ю. Формування професійних знань учнів профтехучилищ засобами мережних комунікацій. Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інс-т пед. і психол. профес. освіти АПН України. – К., 2004. – 20 с.

4. Ковальчук В.І. Формування культури праці учнів ПТНЗ художнього профілю. Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інс-т пед. і психол. профес. освіти АПН України. – К., 2005. – 23 с.
5. Михнюк М.І. Організація модульного курсового професійно-технічного навчання і підвищення кваліфікації робітників будівельного профілю. Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інс-т пед. і психол. профес. освіти АПН України. – К., 2006. – 21 с.
6. Паржницький В.В. Організаційно-педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників машинобудівного профілю у професійному ліцеї. Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інс-т пед. і психол. профес. освіти АПН України. – К., 2006. – 21 с.
7. Профессиональная педагогика: Учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 1999. – 904 с.
8. Скульська В.Є. Організаційно-педагогічні умови професійного навчання безробітних у професійно-технічних навчальних закладах. Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інс-т пед. і психол. профес. освіти АПН України. – К., 2005. – 22 с.
9. Сліпчишин Л.В. Інтегративний підхід до вивчення матеріалознавства та гуманітарних дисциплін у вищих професійних училищах машинобудівного профілю. Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інс-т пед. і психол. профес. освіти АПН України. – К., 2006. – 21 с.